

Web’de Enformasyon Okuryazarlığı*

The Information Literacy on the Web

Mesut Yalvaç**

Öz

Bu çalışmanın ana amacı, temel enformasyon okuryazarlığı standartlarına dayanarak enformasyon profesyonellerinin Web’de enformasyon okuryazarı olabilmelerinin genel koşullarını ortaya koymaktır. Günümüzde hızla değişen ve gelişen enformasyon alanında ve özellikle İnternet ortamında, türleri ve sayıları artan kütüphane ve enformasyon örgütlerinin (elektronik, sayısal ve sanal kütüphanelerin) yer aldığı ve yer alacağı düşünüldüğünde, Web üstünden kullanıcının enformasyon gereksinimini karşılamak durumunda bulunan enformasyon profesyonellerinin, Web sitesi içerik ve tasarımının planlama ve yönetme dahil tüm eylemlerini kaliteli, doğru ve güvenilir olarak gerçekleştirebilmesi, Web’de enformasyon okuryazarı olma koşullarını bilmesi ve onları yerine getirmesi ile mümkündür. Çalışmada, Association of College and Research Libraries’in yükseköğretim için geliştirdiği temel enformasyon okuryazarlığı standartlarına dayanarak geliştirilen bu koşullar, enformasyon profesyonellerinin Web’de enformasyon okuryazarı olabilmelerinin genel koşulları olarak kabul edilebilir.

Anahtar sözcükler: Bilgi okuryazarlığı – Web, Bilgi okuryazarlığı.

Abstract

The main aim of this study is to indicate the basic requirements for information professionals to become information literates on the Web, in accordance with the fundamental standards of information literacy. Considering that there are and will be an increasing number and variety of library and information organizations (e.g., electronic, digital, and virtual libraries) in the rapidly changing and developing area of information, and particularly on the internet, information professionals, who

* Makale 31 Mayıs 2001 tarihinde İstanbul’da ÜNAK (Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği) ve Marmara Üniversitesi’nin ortaklaşa düzenlediği “Kütüphanelerde Web Sitesi Planlaması ve Yönetimi Semineri”nde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş biçimidir.

** Yrd. Doç. Dr.; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü öğretim üyesi (yalvacm@istanbul.edu.tr)

are responsible for meeting the Web users' information requirements, will be able to perform relevant activities including planning and management of Website content and design, with competence, accuracy and reliability only if they are properly acquainted with and capable of fulfilling the requirements of information literacy on the Web. The above-mentioned requirements, which are formulated in the basic literacy standards developed by the Association of College and Research Libraries for higher education, are considered in this study as the basic prerequisites for information professionals to become information literates on the Web.

Keywords: *Information literacy - Web, Information literacy.*

Giriş

Bu çalışmada, "Web üstünden kullanıcıların enformasyon gereksinimini karşılamak durumunda bulunan enformasyon profesyonellerinin, kütüphane Web sitesi içerik ve tasarımını planlama ve yönetme dahil tüm enformasyon hizmetlerini kaliteli, doğru ve güvenilir olarak gerçekleştirebilmeleri, Web'de enformasyon okuryazarı olmalarıyla mümkündür" savından yola çıkılmıştır. Çalışmanın amacı, enformasyon profesyonellerinin her türlü eylemlerinde kullanmak durumunda oldukları temel enformasyon okuryazarlığı standartlarına dayanarak, enformasyon profesyonellerinin Web'de enformasyon okuryazarı olabilmelerinin genel koşullarını ortaya koymak; konuyu, enformasyon meslek alanı, enformasyon okuryazarlığı ve enformasyon profesyonellerinin Web'de enformasyon okuryazarlığı boyutlarından ele alarak genel bir çerçevede açıklamaya çalışılmaktadır. Ayrıca, gelecekte çalışma konusunu ayrıntılı kuramsal ve uygulamalı araştırmalarla açıklamaya yönelecek çalışmaları teşvik etmek de bu çalışmanın ikincil amacıdır.

Çalışmada, dokümanter analiz yöntemi kullanılmıştır. Konu ile ilgili olarak yerli literatürde Türkiye Bibliyografyası, Türkiye Makaleler Bibliyografyası, Türk Kütüphaneciliği Dergisi, Bilgi Dünyası Dergisi ve yabancı literatürde de EbscoHost, FirstSearch, ProQuest çevrimiçi veri tabanları, ayrıca çeşitli basılı kaynaklar taranmıştır.

Konu ile İlgili Temel Kavramlar

Çalışmanın girişinde, bazı temel kavramları açıklamak ve tanıtmak, konunun daha iyi anlaşılmasında yararlı olacaktır. Bunlar “*Web, enformasyon, enformasyon sistemi, elektronik kütüphane, sayısal kütüphane, sanal kütüphane, Web okuryazarlığı, enformasyon okuryazarlığı*” kavramlarıdır. “Web’de enformasyon okuryazarlığı” kavramının açıklaması ise, ilgili bazı kavramların birlikte tartışılması sonucunda verilecektir.

Web: En sık kullanılan Internet araçlarından birisi olan Web (World Wide Web - WWW), 1989 yılında Cenevre’deki CERN –European Organization for Nuclear Research- (Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi)’nde yerel alan ağı üzerindeki bilimsel bilginin dağıtılması ve yönetilmesi için Tim Berners-Lee’nin önderliğindeki bir grup tarafından küçük çaplı bir proje olarak başlamış, Internet’te kullanılması ise 1992 yılında olmuştur (Al ve Bahşişoğlu, 2000: 308; CERN, 1997: 1).

Web standartları, MIT (Massachusetts Institute of Technology/Massachusetts Teknoloji Enstitüsü)’deki Bilgisayar Bilimleri Laboratuvarı önderliğinde kurulan World Wide Web Konsorsiyumu (W3C) tarafından oluşturulmakta ve geliştirilmektedir (Al ve Bahşişoğlu, 2000: 308; CERN, 1997: 2).

Internet’te dağıtılmış bilgiye serbest erişim ve esnek bir bilgi yayıncılığı sunan bir hipermetin sistemi olan Web, herhangi bir belgedeki dosya ve benzeri elektronik nesnelere arasındaki bağlantıların evrensel olarak izlenebilmesine olanak sağlayan pratik bir uygulamadır ve bütün bu işleri gerçekleştirmek için yüksek düzeyde esneklik ve kullanıcı kolaylığı sağlayan birçok ağ ve elektronik belge protokolü ile standartları kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları, “hipermetin aktarım protokolü, hipermetin işaretleme (markup) dili, adresleme sistemi-tek biçim kaynak buldurucular” ve “tarayıcı (browser) program”dır (Al ve Bahşişoğlu, 2000: 308). Burada, Web’de enformasyon okuryazarlığı ile doğrudan ilgili bu kavramların kısa açıklamalarını yapmak, Web’de enformasyon okuryazarı olma durumunda bulunan enformasyon profesyonelleri ve kullanıcıların öncelikle bilmeleri beklenen kavramlar olması açısından gereklidir:

Hipermetin Aktarım Protokolü (*HyperText Transfer Protocol-HTTP*), World Wide Web’in temel protokolü olarak görülen ve tarayıcı ile kullanıcı

arasındaki alış verişler için kuralları içeren (TERENA, 1999: 167), böylece hipermetin belgelerin Internet aracılığıyla aktarımını destekleyen standart bir transfer protokolüdür (Tennant, Ober ve Lipow, 1996: 105).

Hipermetin İşaretleme Dili (*HyperText Markup Language-HTML*), Web belgelerinin normal olarak yazıldığı World Wide Web'in ana dilidir (TERENA, 1999: 166). Bir başka söyleyişle, Web tasarımcılarının, belgelerindeki çeşitli kesimleri tanımlamalarına olanak veren bir işaretleme dilidir (Tennant ve diğerleri, 1996: 105). Günümüzde Web tasarımcılarının bu dili bilmeden de Web tasarımı yapabilmelerini sağlamak üzere üretilmiş programlar (Microsoft FrontPage vd.) bulunmaktadır. Ancak, bu programları kullanmak durumunda olan Web tasarımı yapacak enformasyon profesyonellerinin, sonuçta bu programlarla ne ürettiklerini (HTML'de belge ürettiklerini) bilmeleri gereklidir. Bu durum Web'de belge üretme de üretilmiş olanları kullanma durumunda olan enformasyon profesyonelleri ve kullanıcılar için de geçerli olabilir.

Tekbiçim Kaynak Buldurucular (*Uniform Resource Locator-URL*), Internet üzerindeki herhangi bir nesnenin (ses, görüntü, metin vd.) adresini eşsiz bir şekilde bulma yoludur (TERENA, 1999: 169). Internet üzerinde bulunan bir kaynaktan diğerine bağlantıları mümkün hale getiren kaynak bulma taslak standardıdır (Tennant ve diğerleri, 1996: 105).

Tarayıcı (*Browser*), protokoller ve standartlar yardımıyla kullanıcı adına enformasyonu isteme, getirme ve gösterme sürecini (TERENA, 1999: 39), diğer bir söyleyişle kullanıcının erişim sürecini kontrol eden ve bağlantıları aktif hale getiren bir programdır (Netscape Navigator veya Internet Explorer gibi) (Al ve Bahşişoğlu, 2000: 309).

"Web sitesi" ise aynı sunucu üzerine konulan -genellikle birbiriyle ilgili sayfaların koleksiyonu; "Web sayfası", HTML formatında erişilebilecek bir dosya; "Web dokümanı" ise, bir sayfa veya bağlantılı sayfalar olarak tanımlanabilir (Al ve Bahşişoğlu, 2000: 309).

Önceleri akademik ağlarda gelişen, şimdilerde de başta iş dünyası olmak üzere her alanda hızla yayılmakta olan Internet ve Web, enformasyon ve kütüphane hizmetlerine de uzaktan erişim olanağı sunmakta (Al ve Bahşişoğlu, 2000: 309), enformasyon meslek alanına yeni ve farklı yaklaşımlar getirmektedir.

World Wide Web sadece masaüstüne (bilgisayara) enformasyon taşımak için değil, masaüstünden (bilgisayardan) dünyaya enformasyon taşımak için de olağanüstü bir erk sahibi olarak görülmekte; söyleyecek bir şeyi olan herkesin bu enformasyon akışının bir parçası olabileceğinden söz edilmektedir (TERENA, 1999: 25). Gerçekten de Web, "İnternet üzerinde herkes yayıncı olabilir!" yargısını etkili biçimde gerçekleştirebilir. Sıradan insana,

- bu kadar kolay ve ekonomik olarak yayın yapma gücünü veren,
- üretmek ve dağıtmak için önceden hazırlanmış bir araç sunan,
- diğer ülkelere ve kültürlere hiç çaba harcamadan ulaşan,
- statü veya örgütsel hiyerarşi veren ve
- bu kadar coşkuyla karşılanan

başka hiçbir alanın olmadığı, İnternet'e asıl güç katan özelliklerin de Web'in bu özellikleri olduğu (TERENA, 1999: 25) iddia edilmektedir.

Enformasyon: Çalışmada sık kullanılan "enformasyon" kavramının bu çalışma kapsamındaki anlamını da kısaca açıklamak gerekmektedir. Enformasyon kavramı, yalnızca teknoloji alanının değil, bir yanıyla da bilim alanının konusu durumundadır ve bir sistemin kendi durumunu başka bir sisteme bildirmesi anlamı yanında, bildirme edimini sonunda elde edilen veriye, üzerinde uzlaşmaya varılan kurallardan yararlanılarak yöneltilen anlamı da içerir. Enformasyon kavramının hem kendi içindeki derinlik hem de kapsadığı ve ilintili bulunduğu alanların genişliği, onu, hem mesleki hem de akademik disiplin konusu haline getirmiştir (Akınar, 1997: 7; TÜBA-TÜBİTAK-TTG, 1995: 4).

Bu çalışma kapsamında enformasyonu, yukarıdaki açıklamalar ve anlamlar yanında, sayılar, imgeler, görüntüler, biçimler, formüller, kodlar, çizgiler, sesler ve diğer tüm formlardaki bilgi, düşünce ve insan yaratmalarının taşıyıcıları / ortamları ve bu taşıyıcıların / ortamların bilgilendirme amacıyla aktarılması / iletilmesi ve kullanılması (Alakuş, 1991: 5) anlamıyla ele almak uygun görülmektedir.

Enformasyon Sistemi: Web'de enformasyon okuryazarlığı başlığını taşıyan bu çalışmada konu edilen her şey, içinde bulunan, içinde hareket edilen enformasyon sistemi ile ilgilidir. Bu bağlamda Web'de enformasyon okur-

yazarlığının doğrudan ilgili üst sistemi olan "enformasyon sistemi" kavramının bu çalışma kapsamındaki anlamını da açıklamak gereklidir, kanısındayım. Enformasyon sistemi kavramı, sosyal, kültürel, ekonomik, eğitim vb. herhangi bir amaçla, gerekli enformasyon teknolojilerinden de yararlanarak, enformasyonun ortaya çıkışı ile kullanıcıya ulaşması arasında geçen, enformasyonun iç ve dış kaynaklardan bulunması, elde edilmesi, analizi, işlenmesi, örgütlenmesi, depolanması, yayımı ve erişiminin gerçekleştirilmesini sağlayan, insan gücü, işlem, yöntem, teknoloji ve ilgili tüm kaynaklardan (Akpinar, 1997: 9) ve bu sistemin temel varlık nedeni olan potansiyel aktif ve pasif tüm kullanıcılardan meydana gelen sistem olarak tanımlanabilir.

Bu sistem, enformasyonun ortaya çıkışı ile ona gereksinimi olan kullanıcılara ulaşması arasında geçen, enformasyonun bulunması, sağlanması, analizi, işlenmesi, depolanması ve erişimi sürecini gerçekleştiren bir sistem olması yanında, enformasyon sistemi zincirinin son halkasını aynı zamanda da enformasyon işletmesinin temel amaç ve hedefini meydana getiren enformasyona erişimi gerçekleştirmek için, çeşitli enformasyon ürünleri ve hizmetleri de üreten bir sistemdir (Çapar, 1993: 55).

Enformasyon sisteminin tanımında yer alan ve belirleyici bir rol oynayan 'enformasyon teknolojisi' kavramı ise, kavramsal açıdan, enformasyonun bulunması, elde edilmesi, işlenmesi, örgütlenmesi, depolanması, yayımı ve iletilmesinde mühendislik ve diğer tüm tekniklerin kullanıldığı teknolojiler ve bunlarla ilişkili yapılanmalar (Akpinar, 1997: 7-8) anlamındadır.

Konuya kütüphane ve enformasyon alanından bakıldığında ve Web'de enformasyon okuryazarlığı denildiğinde, enformasyon teknolojisinin ve dolaşısıyla Web'in yoğun kullanıldığı enformasyon örgütleri olarak belki hemen akla gelebilecek olanlar "elektronik kütüphane, sayısal kütüphane ve sanal kütüphane" olabilir. Bu bağlamda, içeriğinde hatta daha da ileri gidilirse odağında Web'de enformasyon okuryazarlığı konusunun bulunduğu yukarıda sözü edilen enformasyon örgütlerini de kısaca açıklamak, konunun önemini, anlamını ve yerini belirlemede yararlı olabilir:

Elektronik Kütüphane: Kütüphane hizmetlerinin enformasyon teknolojisine —bilgisayar teknolojisine, ağ teknolojisine vd.— dayanarak elektronik ortamda verildiği; elektronik, sayısal ortama dayalı bilgi kaynaklarının kulla-

nıldığı; elektronik kaynakların, elektronik ortamda örgütlendiği ve sunulduğu, ayrıca, geleneksel basılı veya baskı dışı kaynakların da yer alabildiği bir sistemi tanımlayan elektronik kütüphane kavramı (Subaşıoğlu, 2001: 45), “sayısal kütüphane” ve “sanal kütüphane” olarak adlandırılan kütüphane türlerini de kapsayan genel bir terim olarak değerlendirilebilmektedir.

Sayısal Kütüphane: Her türlü enformasyonun bilgisayar ortamına sayısal bir formatta depolandığı kütüphanelerdir ve geleneksel basılı veya baskı dışı kaynakları içermezler (Subaşıoğlu, 2001: 46). Kimi enformasyon kaynakları sayısal olarak üretilirken/doğarken, –sayısal olarak üretilmemiş– kimileri ise enformasyon teknolojilerinden yararlanılarak elektronik enformasyon kaynaklarına dönüştürülmekte ve elektronik dermeye katılmaktadır (Subaşıoğlu, 2001: 50) (içeriğin sayısallaştırılması).

Sayısallaştırılmış enformasyona, enformasyon teknolojisi kullanılarak hızlı, kolay ve ucuz (çoğunlukla) ulaşılabilir ve bir yerden başka bir yere transfer edilebilir.

Sanal Kütüphane: Belli bir coğrafi bölgede bulunmayan ve kitap, dergi, okuma salonları gibi fiziksel ögeleri olmayan, değişik coğrafi bölgeler üzerinde dağınık halde mevcut olan elektronik enformasyon kaynaklarından, yine dağınık durumdaki kullanıcılarına enformasyon teknolojileri –bilgisayar teknolojisi, ağ teknolojisi vd.- ile enformasyon sağlayan (Kurbanoğlu, 1996: 28-29), mekansız-duvarsız kütüphanelerdir.

Sanal kütüphane, enformasyon teknolojilerini kullanarak, bulunduğumuz yerden (evden, işten, seyahat ederken vd.) kullanabileceğimiz bir kütüphanedir. Bu kütüphane, haftanın 7 günü ve günün 24 saati açıktır. Daha da ileri gidersek, sanal kütüphaneden biraz daha öte olan sanal gerçeklik kütüphanesinde, kütüphanenin düzeni, konu kapsamı, erişim araçlarının cinsi ve hatta kütüphane binası, kütüphanenin iç dekorasyonu, iletişim kuracağımız kütüphanecinin özellikleri vd. bizim kullanıcı olarak karar verebileceğimiz ögelerdir (Kurbanoğlu, 1996: 29).

Burada, elektronik kütüphane, sayısal kütüphane ve sanal kütüphane kavramları ile ilgili tanım sorunlarının halen devam etmekte olduğu da söylenmelidir.

Yukarıda yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı gibi hızla gelişen teknoloji ile birlikte, bilgi üretme ve kullanma biçimlerinde değişiklikler ve yenilikler olmaktadır. Bu değişiklik ve yeniliklerin genelde enformasyon meslek alanını ve özelde de bu çalışma konusunu ilgilendiren boyutları bulunmaktadır.

Web Okuryazarlığı: Web okuryazarlığı kavramının anlamı ile ilgili olarak literatürde farklı yaklaşımlarla karşılaşılmaktadır. Bu yaklaşım farklılığına, kavramların ilişkilerinin incelendiği "*enformasyon okuryazarlığı ile Web okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, enformasyon teknolojisi okuryazarlığı ilişkisi ve Web'de enformasyon okuryazarlığı tanımı*" başlıklı bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Burada ise, bu çalışma kapsamında Web okuryazarlığı kavramı ile ilgili olarak şu açıklamanın temel alınacağı söylenmelidir: Web okuryazarlığı, İnternet veya İntranet üzerinde Web'in -var olan veya kişinin kendi üreteceği ve yöneteceği Web'in- kullanımında hem belirli donanım ve yazılım uygulamalarını, kuralları, yöntemleri vb. öğrenme alışkanlığı ile ilgilidir, hem de Web ile ilgili problem çözme, kritik düşünme ve Web uygulaması altında yatanları anlama üzerine odaklanır (Ayr.bkz.: Whipple, 1999; Bringing Web..., 2000: 1).

Web okuryazarlığı kavramı ile ilgili bu açıklamaya kütüphane ve enformasyon alanından titizlikle bakıldığında, konuya girişte baştan beri açıklanmaya çalışılan kavramların, özellikle Web ve Web'in kullanıldığı ve içinde yer aldığı enformasyon sistemi ve örgütlerinin (elektronik, sayısal, sanal kütüphane), bu çalışma kapsamında yapılan açıklamalarının önemi ve anlamı daha iyi anlaşılacaktır.

Enformasyon Okuryazarlığı: Çalışmanın başlığından da anlaşılacağı gibi çalışmanın çatısı Web okuryazarlığı kavramından ziyade Web'de enformasyon okuryazarlığı kavramı üzerine kurulmuştur. Bu nedenle, çalışmada etkin kavram olan ve anahtar rol oynayan "enformasyon okuryazarlığı" kavramının ayrıntılı olarak açıklanması yararlı görünmektedir.

Literatürde, enformasyon okuryazarlığı ile ilgili evrensel bir tanımın eksikliğine ve terimin kayganlığına hayıflanılmakla birlikte (Kapitzke, 2001: 2), ALA -American Library Association- tarafından yapılan tanıma göre, enformasyon okuryazarlığı, enformasyona ihtiyaç olduğunda farkında olma ve onun bulun-

duğu yeri saptama, değerlendirme ve ihtiyaç duyulan enformasyonu etkili olarak kullanma yeteneğidir (ALA, 1989: 1; ALA, 1998: 1).

ACRL -Association of College and Research Libraries- tarafından yapılan enformasyon okuryazarlığı tanımı ise, ALA'nın tanımını yinelemekte, ancak onun tanımının sonuna bir ekleme yapmaktadır. Bu tanım, enformasyona ihtiyaç olduğunda farkında olma ve onun bulunduğu yeri saptama, değerlendirme ve ihtiyaç duyulan enformasyonu etkili olarak kullanma yeteneğine sahip olmada *bireylerin gereksinim duyduğu yetenekler topluluğu* (ACRL, 2001: 1) şeklindedir.

Enformasyon okuryazarlığı, hızlı teknolojik değişimin ve çabuk çoğalan enformasyon kaynaklarının çağdaş çevresi içinde gittikçe önemli olmaktadır. Bu çevrenin karmaşıklılığının artmasıyla, bireyler, akademik çalışmalarında, işyerinde, kişisel yaşamlarında vd. çeşitli ve bol enformasyon seçenekleriyle karşılaşmaktadırlar (ACRL, 2001: 1). Bu çağdaş çevrede enformasyon, kütüphanelerden, kamu kaynaklarından, kâr amacı güden kuruluşlardan, medya ve internet'den vd. elde edilebilir. Ancak, gittikçe çoğalan düzeyde enformasyon, bireylere gerçekliliği, geçerliliği ve güvenilirliği ile ilgili artan kuşkuyla ve filtrelenmemiş formlarda ve alışık olunmayan ortamlarda gelmekte, enformasyonu anlama ve değerlendirmede, bireyler için yeni meydan okumaları da ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, bu geniş çevreden elde edilen enformasyonun yalnızca çokluğu, enformasyonu etkili olarak kullanmada gerekli yetenekler topluluğu olmadan, tek başına, daha bilgili insanları oluşturmaya yetmemektedir (ACRL, 2001: 1).

Enformasyon okuryazarlığı, çeşitli kaynaklardan enformasyona erişme, kullanma, değerlendirme, öğrenmeyi artırma, problemleri çözme ve yeni bilgi üretmede öğrenci¹ olarak da adlandırılabilir tüm bireylerin yeteneklerine yönelir (Sayed ve Jager, 1997: 12). Tüm bireylere ve disiplinlere, tüm öğrenme çevrelerine ve eğitimin tüm seviyelerine ve türlerine (formal ve informal) açık olan enformasyon okuryazarlığı, yaşam boyu öğrenme için de temel oluşturur (ACRL, 2001: 1).

1 'Öğrenci' kavramı yalnızca formal eğitim içindeki öğrencileri değil, insan yaşamının her döneminde öğrenme eyleminde bulunan herkesi (tüm bireyleri) kapsar.

Enformasyon Okuryazarlığı ile Web Okuryazarlığı, Bilgisayar Okuryazarlığı, Enformasyon Teknolojisi Okuryazarlığı İlişkisi ve 'Web'de Enformasyon Okuryazarlığı' Tanımı

Enformasyon okuryazarlığı, Web okuryazarlığı ve Web'de enformasyon okuryazarlığı kavramlarının benzerlik ve farklılıklarını belirlemek için, bu kavramların ilişkilerini bilgisayar okuryazarlığı ve enformasyon teknolojisi okuryazarlığı kavramları ile birlikte ele alarak incelemek yararlı olabilir. Bu inceleme sonunda da "Web'de enformasyon okuryazarlığı" kavramının bir tanımına varılabilir.

Konu ile ilgili kullanılacak, Amerika Birleşik Devletleri'nde NRC -National Research Council- tarafından hazırlanan bir raporda (NRC, 1999), enformasyon teknolojisi okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı ve enformasyon okuryazarlığı tanımları ve ilişkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu rapora göre, "enformasyon teknolojisi okuryazarlığı", teknoloji kullanımında problem çözme ve kritik düşünme uygulaması ve teknoloji kavramı altında yatanları anlama üzerine odaklanmakta, "bilgisayar okuryazarlığı" ise, belirli donanım ve yazılım uygulamalarını öğrenme alışkanlığı ile ilgili görülmektedir (NRC, 1999: 11, 46, 49).

Yine söz konusu rapora göre enformasyon teknolojisi okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı ile ilgisi olan yazılım ve donanımın öğrenilmesinden daha fazla entelektüel yetenekleri gerektirmektedir. Ancak, odaklanma, hala enformasyon teknolojisi üzerinde bulunmaktadır (ACRL, 2001: 2). Web okuryazarlığı da, bilgisayar okuryazarlığı gibi, enformasyon teknolojisi okuryazarlığının kapsamı içinde bulunmaktadır. Enformasyon okuryazarlığı ise, enformasyonun içeriği, iletişimi, analizi, enformasyon arama ve değerlendirme üzerinde odaklanan (NRC, 1999: 46), enformasyonu anlama, bulma, değerlendirme ve kullanma için entelektüel bir çatıdır. Bu çatıdaki etkinlikler, kısmen enformasyon teknolojisiyle, kısmen de sağlam ve mükemmel araştırmayla ilgili metotlarla, fakat en önemlisi, değerlendirme amacıyla (eleştirel olarak) yapılan anlayış, ayırt etme ve usavurma başarılabılır etkinliklerdir (ACRL, 2001: 2). Oysaki enformasyon teknolojisi okuryazarlığı, teknolojiyi derinden anlama, kavrama ve teknolojinin derecelere ayrılmış, giderek artan kalifiye kullanımı üzerinde odaklanır (NRC, 1999: 49). Onun kapsamında yer

alan Web okuryazarlığı da Internet veya Intranet üzerinde Web'in kullanımında hem belirli donanım ve yazılım uygulamalarını, kuralları, yöntemleri vb. öğrenme alışkanlığı ile alakalıdır, hem de Web ile ilgili problem çözme, kritik düşünme ve Web uygulaması altında yatanları anlama üzerine odaklanır.

Kısaca, enformasyon okuryazarlığı, enformasyon teknolojisinin nasıl kullanılacağını ve onunla nasıl bilgiye erişileceğini bilmenin ötesine geçer. Çünkü, enformasyon teknolojisi okuryazarlığı ve onun kapsamında bulunan Web okuryazarlığı, tek başına kaliteli bilgilendirme ve öğrenme deneyimlerini garanti etmez. Yine, enformasyon okuryazarlığı, bir çevrimiçi katalogdan veya diğer referans kaynaklarından arama yapmaktan da fazladır (Humes, 1999: 1). Enformasyon okuryazarlığına araştırma konumuz olan "Web'de enformasyon okuryazarlığı" açısından bakacak olursak, yine enformasyon okuryazarlığı, Web okuryazarı olmaktan da fazladır. Çünkü, enformasyon okuryazarlığı bir teknik değil, öğrenciler için bir amaçtır² (Humes, 1999: 1). Şüphesiz burada sözü edilen ve edilmeyen pek çok tekniği (Web okuryazarlığı dahil) bilmeyi de gerektirir.

Ancak, Web okuryazarlığı ile ilgili yukarıdaki görüş dışında başka görüşler de bulunmaktadır. Kimi araştırmacılar yaptıkları çalışmalarda Web okuryazarlığını enformasyon okuryazarlığı yerine kullanmaktadırlar (Williams, 2001; Piper, 2000). Örneğin, Piper (2000: 10), Web okuryazarlığının Internet kullanmayı gerektirmekle birlikte, enformasyon okuryazarlığından niteliksel olarak farklı olmadığından söz etmektedir. Yine, Darrow (1999: 35), Web okuryazarlığını enformasyon okuryazarlığının bir alt grubu olarak nitelemekle birlikte, kavram ile ilgili enformasyon okuryazarlığı tanımını vermektedir.

Çalışmanın temel konusu olan **Web'de enformasyon okuryazarlığı** ise, Web üzerinde bulunan enformasyon için ve onun okuryazarlığı konusu ile ilgili olarak içeriği karşılamaya ve ifade etmeye yeterli olmadığına inandığım Web okuryazarlığı yerine, bu kavramı da içine alan ve enformasyon okurya-

2 Enformasyon okur-yazarlığı ile ilgili ayr. bkz.: Loanne Snavely ve Natasha Cooper. (1997). "The information literacy debate", *Journal of Academic Librarianship*, 23 (1): 9-10.; Vicki E. Hancock (1993). "Information literacy for lifelong learning" [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://ed.gov/databases/ERIC Digest/ed353870.html> [15.4.2001]; Donna Gilton L. (1994). "A World of difference: preparing for information literacy instruction for diverse groups", *MultiCultural Review*, 3 (3): 54-62; Oya Gürdal. (2000). "Yaşamboyu öğrenme etkinliği: enformasyon okuryazarlığı", *Türk Kütüphaneciliği*, 14 (2): 179-180.

zarlığı ile sentezlenen bir kavramdır. **Web'de enformasyon okuryazarlığı**, Web üzerindeki içeriğin, iletişimin, analizin, enformasyon arama ve değerlendirilmenin üzerinde odaklanan, Web üzerindeki enformasyonu anlama, bulma, değerlendirme ve kullanma için entellektüel bir çatıdır. Bu çatıdaki etkinlikler, kısmen enformasyon teknolojisiyle, kısmen de sağlam ve mükemmel araştırmayla ilgili metotlarla, fakat en önemlisi, değerlendirme amacıyla (eleştirel olarak) yapılan anlayış, ayırt etme ve usavurma ile başarılabılır etkinliklerdir. Şüphesiz bu etkinlikleri gerçekleştirebilmek, hem Web'in kullanımında donanım, yazılım uygulamalarını, kuralları, yöntemleri, hem de Web'le ilgili problem çözme, kritik düşünme ve Web uygulaması altında yatanları bilmeyi (Web okuryazarı olmayı) gerektirir.

Web'de enformasyon okuryazarlığı ile ilgili yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı gibi, Internet arama araçlarını, bilgisayarla tarama tekniklerini vb. kullanarak Web'de enformasyonu arama ve bulmadan, Web üzerindeki enformasyonu anlama, değerlendirme ve kullanmaya, hatta Web sitesi planlama ve yönetme ile Web üzerinden bilgi iletimine kadar pek çok konu, Web'de enformasyon okuryazarlığı kavramının kapsamı içinde bulunmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, hızla gelişen teknoloji ile birlikte, bilgi üretme ve kullanma biçimlerinde değişiklikler ve yenilikler olmakta, yeni enformasyon örgütleri (elektronik, sayısal, sanal kütüphaneler) ortaya çıkmakta, hızla gelişmekte ve yaygınlaşmaktadır. Bu değişim ve gelişimde enformasyon teknolojisinin öğeleri olan internet ve Web teknolojisinin önemli payı bulunmaktadır. Bu değişiklik ve yeniliklerin alanımızı ve özellikle bu çalışma konusunu ilgilendiren boyutunda ise üç önemli grubun etkin olduğu söylenebilir. Bunlar enformasyon profesyonelleri, ağ (Internet vd.) tasarımcıları ve kullanıcılarıdır. World Wide Web ile birlikte bu üç grup arasındaki iletişim ve işbirliği artmıştır (Subaşıoğlu, 2001: 50; Arms, 2000: 2-3). Artık bu üç grubun Web'de enformasyon okuryazarı olmaları zorunluluğu bulunmaktadır. Ancak, bunlardan enformasyon profesyonellerinin Web'de enformasyon okuryazarı olma yanında, tüm kullanıcıları da Web'de enformasyon okuryazarı yapma görev ve sorumluluğu bulunmaktadır. Bu bağlamda, sistemsel olarak düşünüldüğünde, çalışmanın başından bu yana açıklanmaya çalışılan kavramla-

rın (Web ve Web ile ilgili kavramlar, enformasyon, enformasyon sistemi, enformasyon örgütleri olarak elektronik, sayısal ve sanal kütüphane vd.) ve içerdiklerinin 'Web'de enformasyon okuryazarlığı' ile ilgisi ve konuyu anlamaya sağlayacağı katkılar daha da belirginlik kazanabilir.

Enformasyon Profesyonelleri İçin Web'de Enformasyon Okuryazarlığının Genel Koşulları

Enformasyon profesyonelleri için anahtar konumunda bulunan enformasyon okuryazarlığının önemini ve anlamını kabul ediyor ve Web dahil tüm eylemlerimizde enformasyon okuryazarlığını gerçekleştirmek istiyorsak, enformasyon okuryazarlığı yeteneklerine ve yeteneklerin oluşturduğu yeterliliğe odaklanmamız gerekli olmaktadır. Bu durum ise, enformasyon profesyonellerinin sahip olması gerekli temel enformasyon okuryazarlığı yeterliğinin saptanmasını, onlara bu yeterliliğin kazandırılmasını ve kazandıkları yeterliğin ölçülmesini, değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bütün bunlar için ise standartlara gereksinimimiz bulunmaktadır (bkz.: Yalvaç, 2001).

Bu çalışmada, ACRL'in (2001) yükseköğretim için geliştirdiği ve tüm enformasyon profesyonellerinin, tüm eylemleri için sahip olması gereken enformasyon okuryazarlığı yeterlik standartları (ACRL, 2001: 5-12) temel alınarak, enformasyon profesyonellerinin Web'de enformasyon okuryazarı olabilmelerinin genel koşulları aşağıdaki gibi sıralanabilir. Şüphesiz Web'de enformasyon okuryazarlığı ile ilgili bu koşullar, enformasyon okuryazarlığı koşulları olarak da kabul edilebilir. Burada amaç, enformasyon profesyonellerinin (hatta tüm bireylerin) tüm eylemleri için sahip olmaları gereken, geçerli ve kullanılabilir enformasyon okuryazarlığı koşullarına Web için odaklanmayı sağlayarak Web üzerindeki enformasyon okuryazarlığına dikkati çekmektir.

1. Web'de enformasyon okuryazarlığı, öncelikle, ihtiyaç duyulan enformasyonun yapısını ve boyutunu belirlemeyi gerektirir. Web'de enformasyon okuryazarlığı:
 - a. Enformasyon ihtiyacını tanımlamayı ve onu açık bir şekilde ifade etmeyi gerektirir.

- b. Web üzerindeki enformasyon kaynaklarını, onların formatlarını ve türlerin farklılığını bilmeyi gerektirir.
 - c. İhtiyaç duyulan enformasyonu Web üzerinde elde etmenin maliyetlerini ve yararlarını göz önünde tutmayı gerektirir.
 - d. Enformasyon ihtiyacının yapısını ve boyutunu yeniden değerlendirmeyi gerektirir.
2. Web'de enformasyon okuryazarlığı, ihtiyaç duyulan enformasyona Web üzerinden etkili ve verimli olarak erişmeyi gerektirir. Web'de enformasyon okuryazarlığı:
- a. Gereksinim duyulan enformasyona Web üzerinden erişmek için en uygun araştırma metotlarını veya enformasyon erişim sistemlerini seçmeyi bilmeyi gerektirir.
 - b. Etkili olarak tasarlanmış araştırma stratejilerini Web üzerinde kurmayı ve uygulamayı bilmeyi gerektirir.
 - c. Web üzerinde çevrimiçi ve diğer çeşitli metotları kullanarak enformasyona erişmeyi bilmeyi gerektirir.
 - d. Gerekli olduğunda Web üzerindeki enformasyon arama stratejisini tasfiye etmeyi gerektirir.
 - e. Web üzerindeki enformasyonu ve onun kaynaklarını almayı, kaydetmeyi ve yönetmeyi bilmeyi gerektirir.
3. Web'de enformasyon okuryazarlığı, Web üzerindeki enformasyonu ve onun kaynaklarını eleştirel olarak değerlendirmeyi ve bireyin seçilen enformasyonu kendi bilgi temeline ve değer dizgesine/sistemine katmayı bilmesini gerektirir. Web'de enformasyon okuryazarlığı:
- a. Web üzerinden toplanan enformasyondan alınmış olan temel fikirleri özetlemeyi bilmeyi gerektirir.
 - b. Web üzerindeki enformasyonu ve onun kaynaklarını, güvenilirliği, geçerliliği, doğruluğu, yetkiyi, zamana uygunluğu ve görüş açısını veya önyargıyı değerlendirmek üzere çeşitli kaynaklardan (Web'de veya Web dışında) incelemeyi ve karşılaştırmayı gerektirir.

- c. Web üzerinden toplanan enformasyondan yeni görüşler oluşturulduğunda temel fikirleri sentez haline getirmeyi bilmeyi gerektirir.
 - d. Web üzerinden toplanan enformasyon ile araştırmaya, çalışmaya vb. katılan değeri, tutarsızlıkları/çelişkileri veya enformasyonun diğer farklı özelliklerini belirlemek için önceki enformasyon ile yeni enformasyonu karşılaştırmayı bilmeyi gerektirir.
 - e. Web üzerinden toplanan yeni enformasyonun, bireyin değer sistemine bir etki yapıp yapmayacağını belirlemeyi ve farklılıkları uzlaştırmak için tedbirler almayı gerektirir.
 - f. Başka bireyler, konu alanındaki uzmanlar ve/veya pratisyenler ile ciddi ve ayrıntılı konuşma veya yazışma aracılığıyla enformasyonun yorumunu ve kavrayışı onaylamayı gerektirir.
 - g. Orijinal enformasyon ihtiyacı tatmin edilmişse veya ilave enformasyona ihtiyaç olmuşsa bunu belirlemeyi; araştırma stratejisini yeniden gözden geçirmeyi ve zorunlu olarak ilave edilen fikirleri birleştirmeyi; Web üzerinde kullanılan enformasyon erişim kaynaklarını yeniden gözden geçirmeyi ve onlara ihtiyaç duyulan diğerlerini katarak, kaynakları genişletmeyi gerektirir.
4. Web'de enformasyon okuryazarlığı, Web üzerindeki enformasyonu, bireysel olarak veya bir grubun üyesi olarak, belirli bir amacı başarmada etkili şekilde kullanmayı gerektirir. Web'de enformasyon okuryazarlığı:
- a. Bir ürünü veya performansı planlama ve yaratmada yeni ve önceki enformasyonu uygulamayı bilmeyi gerektirir.
 - b. Ürün veya performans için süreç geliştirmeyi gözden geçirip düzeltmeyi bilmeyi gerektirir.
 - c. Ürün veya performansı başkalarına Web üzerinden etkili olarak bildirmeyi de gerektirir.
5. Web'de enformasyon okuryazarlığı, Web üzerindeki enformasyonun kullanımı ile ilgili ekonomik, yasal ve sosyal meseleleri anlamayı; Web üzerindeki enformasyona etik olarak ve yasal olarak erişmeyi ve onu kullanmayı gerektirir. Web'de enformasyon okuryazarlığı:

- a. Enformasyon ve enformasyon teknolojisi çevresindeki etik, yasal ve sosyoekonomik meseleleri bilmeyi gerektirir.
- b. Enformasyon kaynaklarının erişimi ve kullanımı ile ilgili yasaları, yönetmelikleri, kurumsal politikaları ve görgü kurallarını izlemeyi ve anlamayı gerektirir.
- c. Web üzerinde veya Web dışında ürün veya performansı bildirirken kullanılan enformasyon kaynaklarını da bildirmeyi gerektirir.

Sonuç

İnternet ile birlikte bilgi coğrafyasının ve enformasyonu arama ve ona erişme yolunun değiştiği günümüzde, Web üzerinde enformasyon yönünden zengin bir içerik olmasına rağmen, kullanıcılar enformasyonu aramada ve ona erişimde güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Güçlük, enformasyonun bulunmasından sonra onun anlaşılması, değerlendirilmesi ve kullanılması aşamalarında da devam etmektedir. Bu bağlamda, enformasyon örgütlerinin önemi ve işlevi daha da artmakta, bu durum ise, enformasyon meslek alanına yeni ve farklı yaklaşımları getirmektedir. Bu yaklaşımlardan biri de Web'de enformasyon okuryazarlığıdır.

Enformasyon meslek alanı ve enformasyon profesyonelleri, tüm eylemleriyle, temel varlık nedenlerinden biri olan 'enformasyon kullanıcıları'nın enformasyon okuryazarı bireyler olmalarında ve enformasyon okuryazarı bireyler olarak gelişmelerinde önemli ve eşsiz bir konuma ve sorumluluğa sahiptirler. Böyle önemli bir sorumluluğu bulunan enformasyon profesyonellerinin ise, öncelikle kendilerinin enformasyon okuryazarı olmaları gereklidir.

Günümüzde hızla değişen ve gelişen enformasyon alanında ve özellikle İnternet ortamında türleri ve sayıları hızla artan kütüphane ve enformasyon örgütlerinin (elektronik, sayısal ve sanal kütüphanelerin) yer aldığı ve gelecekte de bunların ve/veya yeni türlerin yer alacağı düşünülürse, bu bağlamda, Web üstünden kullanıcının enformasyon gereksinimini karşılamak durumunda bulunan enformasyon profesyonellerinin, enformasyon sistemi içinde yer alan enformasyon örgütlerinin, Web sitesi içerik ve tasarımını planlama ve yönetme dahil tüm eylemlerini, kaliteli, doğru ve güvenilir olarak gerçek-

leştirebilmesi, Web'de enformasyon okuryazarı olmalarıyla mümkündür diyebiliriz.

Enformasyon profesyonellerinin Web'de enformasyon okuryazarı olabilmeleri için ise bazı koşullar gereklidir. Çalışmada, Association of College and Research Libraries'in (2001) yükseköğretim için geliştirdiği temel enformasyon okuryazarlığı standartlarına dayanarak geliştirilen bu koşullar, enformasyon profesyonellerinin Web'de enformasyon okuryazarı olabilmelerinin genel koşulları olarak kabul edilebilir.

Ayrıca, enformasyon profesyonellerinin, Web'de enformasyon okuryazarlığı koşullarının, kullanıcıların da sahip olması gerekli Web'de enformasyon okuryazarlığı koşulları olabileceği ve enformasyon profesyonellerinin de kullanıcılarını Web'de enformasyon okuryazarı yapmakla sorumlu olduğu düşünüldüğünde, enformasyon profesyonellerinin, kullanıcılarının Web'de enformasyon okuryazarı olmaları için, kütüphane Web sitelerinde, ülkemizde Web üzerinde henüz yaygın bulunmayan Web'de enformasyon okuryazarlığı ile ilgili içeriği de Web için planlaması, Web'de sunması ve yönetmesi gereği açıkça ortadadır. Bu nedenle, günümüzde enformasyon profesyonelleri, Web'de enformasyon okuryazarlığı ile ilgili bilginin Web üzerinden aktarılması konusuna da yeterince önem vermelidirler.

Kaynakça

- Akpınar, H. (1997). *Enformasyon teknolojileri ve işletmecilik öğretimine etkileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi.
- Al, U. ve Bahşıoğlu, H.K. (2000). Türkiye'deki üniversite kütüphanelerine ait Web sitelerinin içerik açısından değerlendirilmesi. *Bilgi Dünyası*. 1(2): 307-329.
- Alakuş, M. (1991). *Bilgi toplumu*. Ankara: T.C.Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü.
- American Library Association. (1989). *Presidential Committee on information literacy final report*. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.ala.org/acrl/nili/ilit1st.html> [16.4.2001].

- American Library Association. (1998). *A Progress report on information literacy: an update on the American Library Association Presidential Committee on information literacy: final report*. [Çevrimiçi]. Elektronik adres: <http://www.infolit.org/documents/progress.html> [16.4.2001].
- Arms, William Y. (2000). *Digital libraries*. London: MIT Press.
- Association of College and Research Libraries. (2001). Information literacy: competency standards for higher education. *Teacher Librarian*, 28 (3): 7-16. [Çevrimiçi] Elektronik adres: Ebscohost: <http://search.epnet.com> [16.4.2001].
- Bringing Web literacy to faculty. *Technological Horizons in Education*, 27 (10): 90-91. [Çevrimiçi] Elektronik adres: ProQuest: <http://proquest.umi.com> [9.1.2002].
- CERN. (1997). History and growth. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://public.Web.cern.ch/Public/ACHIEVEMENTS/WEB/history.html> [26.6.2001].
- Çapar, Bengü. (1993). Bilgi işletmelerinin yönetiminde sistem yaklaşımı ve sistem analizi. H.S. Keseroğlu (yay.hazl.). *Jale Baysal'a Armağan*. içinde (s. 51-71). İstanbul: Yapı Tasarım-Üretim.
- Darrow, Rob. (1999). Are you Web literate?. *Library Talk*, 12 (4): 35-37.
- Gilton, Donna L. (1994). A World of difference: preparing for information literacy instruction for diverse groups. *MultiCultural Review*, 3 (3): 54-62.
- Gürdal, Oya. (2000). Yaşamboyu öğrenme etkinliği: enformasyon okuryazarlığı. *Türk Kütüphaneciliği*, 14 (2): 176-187.
- Hancock, Vicki E. (1993). Information literacy for lifelong learning [Çevrimiçi]. Elektronik adres: <http://ed.gov/databases/ERICDigest/ed358870.html> [15.4.2001].
- Humes, Barbara. (1999). Understanding information literacy [Çevrimiçi]. Elektronik adres: <http://www.ed.gov/pubs/UnderLit/> [12.4.2001].
- Kapitzke, Cushla. (2001). Information literacy: the changing library. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 44 (5): 450-456. [Çevrimiçi]. Elektronik adres: Ebscohost: <http://search.epnet.com> [16.4.2001].

- Kurbanoğlu, Serap. (1996). Sanal gerçeklik: Gerçek mi, değil mi? *Türk Kütüphaneciliği*, 10 (1): 21-31.
- National Research Council. (1999). *Being fluent with information technology publication*. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Piper, Paul S. (2000). Better read that again: Web Hoaxes and misinformation. *Searcher*, 8 (8): 40-49. [Çevrimiçi]. Elektronik adres: ProQuest: <http://proquest.umi.com> [9.1.2002].
- Sayed, Y. ve Jager, K. (1997). Towards an investigation of information literacy in South African student, *Journal of Library & Information Science*, 65 (1): 5-12. [Çevrimiçi]. Elektronik adres: Ebscohost: <http://search.epnet.com> [25.6.2001].
- Snavely, Loanne ve Cooper, Natasha. (1997). The information literacy debate. *Journal of Academic Librarianship*, 23 (1): 9-13.
- Subaşıoğlu, Fatoş. (2001). Dijital kütüphaneler: Tanımlama sorunu. *Türk Kütüphaneciliği*, 15 (1): 45-54.
- Tennant, Roy, Ober, John ve Lipow, Anne G. (1996). *İnternet el kitabı*. (Çev. Yaşar Tonta ve diğerleri). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- TERENA. (1999). *İnternet kullanıcısının ağ erişim rehberi*. Çev. Özgür Sezer. Ankara: TÜBİTAK ULAKBİM.
- TÜBA-TÜBİTAK-TTGV. (1995). *Enformatik alanına yönelik bilim, teknoloji ve sanayi politikaları çalışma grubu raporu*.
- Whipple, Charles. (1999). Web literacy. *Look Japan*, 45 (522): 37.
- Williams, Peter. (2001). Learning area network: Information dissemination and online discussion in an education environment: The capabil-IT-y project. *Aslib Proceedings*, 58 (2): 99-107. [Çevrimiçi]. Elektronik adres: ProQuest: <http://proquest.umi.com> [9.1.2002].
- Yalvaç, Mesut. (2001). 21. Yüzyılda enformasyon profesyonellerinin eğitim ve öğretiminde enformasyon okuryazarlığı standartları. *Türk Kütüphaneciliği*, 15 (2): 136-150.